

Iliri i vinova loza, Sol u antici naše obale, Ston u prehistoriji i antici i Limitacija stonskog polja prilozi su koji okupljeni u ovoj knjizi zaokružuju cjelovit prikaz antike naše obale. Očevidno je autor poklonio veliku pozornost izboru radova kako bi raspravama obuhvatio promatrano doba iz što je moguće više kutova. Takav pristup pokazuje vrsna poznavatelja struke i savjesna autora koji je s oko 200 rasprava i znanstvenih članaka, navedenih u bibliografiji na kraju knjige, znatno proširio naše poznavanje antičke povijesti hrvatskog prostora.

Iščitavajući drugi dio knjige moramo se ipak zapitati ne bi li bilo korisnije da je autor svoje veliko znanje korisnije upotrijebio i, uloživši neznatno veći napor, prepravio nekoliko rasprava i, preoblikujući ih, napisao cjelovit samostalan i nešto opširniji tekst. Radi se, naime, o nizu rasprava sa zajedničkom tematikom rimske vojne prisutnosti u našim krajevima, ratovima Rimljana s domaćim stanovništvom i rimskim vojnim logorima Burnumu i Tiluriju. Objedinivši ove rasprave u jedinstvenom tekstu autor bi izbjegao na trenutke čak i zamorno ponavljanje ili višekratna nabiranja pojedinih kohorti i pomoćnih jedinica što je neizbježna posljedica prikupljanja u jednu knjigu rasprava koje su nastajale u različitim trenucima tijekom dugogodišnjega Zaninovićeva znanstvenog rada.

Zamjerke u svakom slučaju treba dodijeliti pomalo nesretno izabranom naslovu. Od Helena do Hrvata nedvojbeno upućuje čitatelja da razdoblje kojime se knjiga bavi obuhvaća doba od pojave Helena na obali do vremena doseljavanja Hrvata. To međutim nije ni približno točno. Dok se Zaninović relativno često upušta u prapovijesno i protopovijesno doba, njegov interes za kasnija razdoblja antike nije pretjerano uočljiv. Ostrogotsko doba i Justinijanovu rekonkvistu Zaninović povremeno samo spomene, a na vrijeme poslije Dioklecijana redovito se osvrće s nekoliko općenitih rečenica. Osim rasprave *Avsonivs vir spectabilis*, u njegovim radovima kasna antika nije zastupljena. O slavenskoj seobi, a potom i o pojavi Hrvata, u knjizi ne piše ništa, a samo se jedan tekst odnosi na kasnije razdoblje.

Iz starije prošlosti Grablja je tekst koji govori o samo jednom naselju, ali i ovdje autor s grčko-rimskog razdoblja odmah prelazi na godinu 1205. Treba stoga otvoreno reći da je sam naslov najslabiji dio ove, inače vrijedne knjige.

Zaninovićev je način izlaganja čitak, jasan, neopterećen suvišnostima, a od rasprava uvrštenih u ovu knjigu neke su osobito vrijedne. Stoga će knjiga *Od Helena do Hrvata* popularizirati antičku arheologiju i približiti je i široj zainteresiranoj javnosti, a studentima učiniti lakše dostupnim neke vrlo važne Zaninovićeve radove, inače rasute po desecima publikacija i časopisa. Ovo je tim važnije zna li se da je razdoblje antike i inače manje u središtu zanimanja od nekih drugih razdoblja poput, primjerice, srednjovjekovlja ili nacionalne povijesti XIX. i XX. stoljeća.

Vladimir Posavec

Josef Matušek, *ČESI U HRVATSKOJ*, izd. Jednote, Daruvar 1996, str. 209.

Veze Čeha, Moravaca, Slovaka i Hrvata vrlo su stare. To su srednjoeuropski narodi, koji su, koristeći se Dunavom kao vjekovnim plovnim putem na ovim prostorima, dolazili na hrvatske prostore kao svećenici, vojnici, obrtnici i seljaci, pri čemu je dakako bilo i suprotnih kretanja, pa Hrvati polaze slovačke i češke fakultete, rudarske škole i uče zanate.

Međutim o tim se vezama malo govorilo a još manje pisalo. Rad Kvetoslave Kučerove o Trnavskom sveučilištu i njegovu mjestu u kulturnim kontaktima s Hrvatima (Spomenica Ljube Bobana, Zagreb 1996), kao i prošlogodišnji znanstveni skup o Slovaku Bogoslavu Šuleku pokazuju da je došlo novo vrijeme i da je proučavanje veza Hrvata s drugim narodima u Europi a osobito proučavanje veza drugih slavenskih naroda s Hrvatskom jedan od primarnih zadataka suvremene historiografije.

Za naše prostore od osobitog su interesa Česi. Oni su imali izvanredno snažan utjecaj na hrvatsko gospodarstvo i kulturu zbog svoje razvijenosti i njegovanja osjećaja slavenske uzajamnosti. No za razliku od Slovenije gdje se od početka ovog stoljeća pojavljuju sa svojim kapitalom, na prostorima Hrvatske Česi su bili zastupani i fizički i 1920. godine bilo ih je u Hrvatskoj 32.376, rasprostranjeni na prostorima čitave Hrvatske. Iako ih je danas znatno manje (popis 1991. iskazuje svega 13.086 Čeha), nadamo se da dolaze bolja vremena, a da će veze Hrvata sa svim narodima biti dobre i srdačne. A da se to postigne, u mnogo čemu nam može pomoći povijest i prikaz veza u prošlosti. Očito da tako smatraju i drugi pa je ovih dana izašla u Ljubljani knjiga Marjete Kršič-Svetel o češko-slovenskim vezama u vremenu između svjetskih ratova.

I mi smo dobili prvijenac u knjizi Jozefa Matušeka o Česima u Hrvatskoj od njihovog dolaska na ove prostore do 1945. godine. Knjigu je napisao Jozef Matušek, profesor hrvatskog jezika i književnosti i postdiplomant praškog fakulteta. Čitav svoj radni vijek predavao je češku i hrvatsku književnost, a od 1967. do 1980. bio je glavni urednik i ravnatelj izdavačke kuće "Jednota" u Daruvaru, kao središtu češke manjine u Hrvatskoj. Matušek je tijekom svog radnog vijeka priredio čitanke za više razrede čeških osnovnih škola u Hrvatskoj, prevodio je s češkog na hrvatski jezik i već prije niza godina počeo se baviti proučavanjem povijesti češke manjine u Hrvatskoj i kulturnih veza Hrvata i Čeha. Rezultate svojih istraživanja većinom je objavljivao u daruvarskom listu Jednota, pa je kao rezultat njegova dugogodišnjeg rada izašla u Daruvaru brošura "200 godina zajedno" (1991) i "Česi v Chorvatsku" (1994), a sada je prijevod ove zadnje knjige objavljen i na hrvatskom jeziku i promoviran u Češkoj besedi u Zagrebu 13. studenog 1996. godine.

Knjiga "Česi u Hrvatskoj" sastoji se od tri osnovna dijela.

Prvi dio nosi naziv "Putovi su vodili na jug" i ovdje su opisana sva naseljavanja Čeha od srednjeg vijeka pa do 1941. godine, uz navođenje razloga naseljavanja i opisa načina kako se živjelo. Ovo doseljavanje je trajalo gotovo sto pedeset godina, a Matušek upozorava da ono nije teklo ujednačeno. Ono započinje u doba manufakture u 18. stoljeću, kada Česi dolaze kao stručnjaci, među kojima su staklarski radnici, te da bi prema tome Perlasdorf u Gorskom kotaru iz 1725. bilo prvo grupno naselje Čeha u Hrvatskoj da se održalo, a drugo Sušica kod Mrkoplja gdje je staklarski poduzetnik František Holub 1763. otvorio staklanu s češkim radnicima o čemu je odličnu studiju napisala već ranije Miroslava Despot u svojoj knjizi "Pokušaji manufakture u Hrvatskoj".

Matušek je međutim donio i mnogo novoga. On je upozorio na rad Miroslava Kržaka iz 1976. koji je spomenuo da se 1791. ili 1792. osniva naselje Pemije u neposrednoj blizini Bjelovara. Kao i svi kolonisti i češki doseljenici iz vlastelinskog dobra Police iz kotara Hradec Kralove prolazili su u Penijama porođajne muke pri izgradnji kuća i obradi polja, a vrlo detaljno Matušek opisuje i ostale kolonizacije na području Varaždinskog generalata i Slavonije. Matušek upozorava na razlike naseljavanja Čeha u Slavonsku granicu (Srijem) i Banatsku granicu u odnosu na područje Varaždinskoga generalata, jer su uvjeti naseljavanja bili posve različiti i mnogi se doseljavaju na daruvarsko područje s područja sjeverno od Dunava. Matušek opisuje doseljavanja i preseljavanja Čeha, koji u potrazi za boljim životom idu tako daleko na jug, ali dakako još uvijek u okviru jedne države, tj. Habsburške monarhije. On piše: "Najčešće su radili kao učitelji osnovnih i srednjih škola, u kotarskim uredima, županijama, kod sudova i u raznim komunalnim službama. U velikom su broju bili zastupljeni u glazbenom životu kao kapelnici.

zborovođe u gradskim glazbama, pjevačkim društvima, kao učitelji pjevanja u školama." Matušek ističe da je dosta Čeha radilo u promicanju turizma u Dubrovniku, Kuparima, Mlinima i Slanom, te kao štampari i ravnatelji velikih tvornica.

Drugi dio nosi naziv "U novoj domovini". Ovaj dio knjige je najopsežniji i tu je obrađeno sve ono što je bilo relevantno za život Čeha u Hrvatskoj. Opisane su političke i gospodarske prilike u Hrvatskoj, te organizacije češke manjine na političkom, prosvjetnom, kulturnom i gospodarskom planu. Prvi put se govori o radu prosvjetnih odbora i borbi za češke škole, o velikoj borbi za osnivanje središnje knjižnice i društvenih knjižnica po selima, o osnivanju i izgradnji čeških narodnih domova, o izdavačkoj aktivnosti Čeha u Hrvatskoj. Posebno je obrađeno Udruženje seoskog podmlatka, udruženje čehoslovačkih žena, društvo čehoslovačkih akademika.

Opisane su i skautske organizacije i sokolske zajednice, vatrogasna društva, te rad Čehoslovačko-jugoslavenske lige. Opisan je i Drugi svjetski rat i kraj čeških organizacija s raspadom Čehoslovačke države. Ovaj dio je prava riznica čeških ličnosti i događanja na prostoru Hrvatske. Opisano je vrlo detaljno vrijeme od 1918. do 1941., za što je očito Matušek našao više podataka i arhivskog gradiva, a služi se i novinskim člancima, knjigama i sjećanjima ljudi. Mnogi Česi rade kao gospodarski stručnjaci na velikim imanjima, a ribnjak u Končanici bio je vlasništvo Choudelke i kod njega je često odsjedao Stjepan Radić. Osobito je pak važan priljev češkog kapitala na području Hrvatske na prijelazu stoljeća. Ovaj kapital je snažno angažiran u turizmu, ali i u industriji. Prva hrvatsko-slavonska tvornica šećera u Osijeku pokrivala je potrebe većeg dijela Hrvatske za šećerom, koristeći se sirovinama s posjeda čeških naseljenika. Važno je sudjelovanje Čeha i u razvoju metaloprerađivačkih tvornica, a osobito su jaka ulaganja u tekstilnu industriju sredinom tridesetih godina. Nezamisliva je industrijalizacija Hrvatske bez češkog kapitala i bez čeških stručnjaka, jer Česi su bili slavenski Nijemci. U ovom dijelu knjige istraživači raznih privrednih grana mogu naći mnoštvo zanimljivih podataka i ona će svakako dobro doći gospodarskoj povijesti Hrvatske. Naša je znanost gotovo nezamisliva bez doprinosa koji su joj dali Česi koji su Hrvatsku uzeli za svoju domovinu.

Treći dio knjige detaljizira rad čeških društava u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Sloveniji i ostalim zemljama bivše Jugoslavije. Zanimljiv je opis teškoća s kojima su ova društva nastajala i s kojima su radila tijekom svog postojanja. Žalosno je s kakvim su se neprilikama sućeljavala ova društva.

Opisano je i nastajanje Češke besede u Zagrebu koju je osnovao 20. studenoga 1874. češki pisac Josef Frič. Matušek navodi i imena vrlo uglednih Čeha, zagrebačkih intelektualaca, koji su se okupili u ovoj Besedi. Ova Beseda je 1937. došla i do svog Narodnog doma u Derenčinovoj ulici, zapravo palače, te je tom prilikom došlo do zbližavanja i spajanja s Čehoslovačkom općinom (Obec). Do 1941. je u Hrvatskoj djelovalo 65 čeških društava.

Matušekova knjiga nije konačna knjiga o Česima u Hrvatskoj. Svaki segment koji Matušek navodi i ukratko opisuje može biti opisan i dalje razrađen u posebnoj knjizi. Golemo je mnoštvo podataka dao Matušek, pri čemu navođenje literature u bilješkama upućuje čitaoca na mogućnost proširivanja znanja o Česima u Hrvatskoj.

Mislim da će ova knjiga potaknuti dalja istraživanja, pogotovo stoga što Matušek svoju knjigu završava s 1945. godinom, iako to u naslovu knjige nije istaknuto. Uostalom smatram da Čeha u Hrvatskoj doista treba proučavati u kontinuitetu njihovog cjelokupnog življenja i rada, pojedinačno i grupno, jer oni su nezaobilazan dio hrvatske povijesti i kulture kao što su i dio češke povijesti i kulture.

Mira Kolar-Dimitrijević

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS

Ivan KAMPUŠ

Ivica PRLENDER

Tomislav RAUKAR

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu
Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ul. Ivana Lučića 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 140 kuna

Izdanje časopisa sufinancira
Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Garićgradska 6 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, travanj 1997.